

Функційно-стилістичні особливості синонімів у творах Уласа Самчука

Проблема вивчення мови художніх творів має тривалу історію, вона по різному розв'язувалася залежно від рівня розвитку мовознавства й суміжних із ним наук, від світоглядної позиції дослідника. У сучасному мовознавстві у витлумаченні категорій «лінгвістична поетика», «поетична мова», «мова художньої літератури», а також «теорія поетичної мови», «художня мова» та ін. немає єдності думок. Причину розбіжності у поглядах учених слід шукати не тільки у відсутності розробки загальних методологічних основ вивчення мови художньої літератури. «Не розв'язані повністю, – пише Н. Соколова, – такі кардинальні проблеми «лінгвістичної поетики», як методика і методологія лінгвостилістичних досліджень» [8, с.13]. Розходження в поглядах цілком правомірні, бо художній твір і його мова є явищем складним і багатовимірним, через що може досліджуватися в багатьох аспектах, які тільки в єдності можуть дати цілісне уявлення про явище. Тому пошуки істини повинні відбуватися не в конфронтації різних поглядів, а в їх синтезі.

Питанням дослідження мови художніх творів присвячено значну кількість робіт Т.Винокура, І.Чередниченка, В.Виноградова, З.Хованської, Л.Тарасова, В.Григор'єва, В.Чабаненка та ін.

Слід зауважити: думку про те, що зміст тексту не може розглядатися поза актом комунікації, було сформульовано ще в працях таких видатних лінгвістів минулого, як В.Гумбольдт (1895) та О.Потебня (1976), пізніше це положення розвивалося в наукових дослідженнях М.Правдіна (1976), М.Рубакіна (1977), Ю.Сорокіна (1985) та ін.

Аналіз художнього тексту прийнято називати лінгвостилістичним, якщо він «розглядає використання мовних елементів у тексті художніх творів, де вони набувають ідейно-естетичної значущості» [9, с.29]. Лінгвостилістичний аспект аналізу тексту є провідним, оскільки в ньому, незважаючи на наявність аналізу ритму, синтаксису тощо, які відіграють важливу роль у формуванні тексту, на першому плані стоїть аналіз лексичних засобів мови як головних «збуджувачів» одиниць образно-понятійного рівня змісту тексту.

У збагаченні лексичної синоніміки як особливої системи художньо-виражальних мовних засобів важлива роль належить письменникам.

Вивчення лексичної синонімії, розкриття особливостей її конотативної трансформації в художньому тексті становить значний науковий інтерес, оскільки синоніміка в українській художній прозі є найпотужнішою стилістичною категорією.

Синоніми серед інших мовних засобів у художньому творі посідають особливе місце. І не лише тому, що вони дають для письменника змогу вибору, оскільки кожний синонім має свою смислову і стилістичну своєрідність, тонкі

специфічні смислові відтінки, а й тому, що саме синоніми урізноманітнюють і збагачують словесно-художнє зображення, поліпшують стиль викладу, сприяють змалюванню яскравих картин та створенню типових колоритних образів. Синоніміка – це сфера безконечних можливостей мовної творчості. У кожному синонімі представлене і те загальне, що дозволяє йому ставити його поряд з іншими словами, і те окреме, своєрідне, специфічне, що відрізняє його від інших. Робота над доббором синонімів розкриває творчі здібності письменника, даючи йому змогу внести свій вклад у збагачення лексичного складу мови.

Мова творів Уласа Самчука відзначається багатством синоніміки. Синоніми справедливо вважають показником розвинутої та гнучкої як літературної мови загалом, так і ідіостилю письменника. За кожним синонімом стоїть смислова та стилістична своєрідність, тобто тонкі, досить специфічні відтінки. Відрізняючись відтінками значень і стилістичною забарвленістю, синоніми виконують у мові декілька функцій: сприяють точності і ясності висловлювання, фонетично урізноманітнюють мову, обумовлюють різноманітність і багатство стилів усного та писемного мовлення.

Питання про функції синонімів тлумачиться в лінгвістичній літературі неоднозначно: переважна більшість дослідників (Л.Булаховський, Р.Будагов, А.Євгенєва, В.Клюєва, Л.Лисиченко, М.Шанський), виходячи з розуміння синонімів як слів, різних за звучанням і близьких за значенням, як слів, що називають одне поняття, але відрізняються відтінками значення, виділяють дві основні функції їх у мові – функцію уточнення та стилістичну. Так. А.Євгенєва зазначає: "Дві функції – "уточнююча" (акцентування того чи того відтінку поняття) і стилістична – є основними, характеризуючими, такими, що зумовлюють лексичну синоніміку мови" [4, с.11].

Ураховуючи теоретичні й практичні висновки, до яких дійшли науковці, вважаємо, що синоніми, як мовний засіб, мають п'ять основних функцій у мові: функцію уточнення, функцію заміщення, функцію синонімічного протиставлення, оцінну та стилерозрізнявальну функцію. Ми дотримуємося погляду, що синоніми в мовній системі виконують дві основні функції – уточнення й заміщення, а всі інші є похідними від них і залежать від контексту.

У творах У.Самчука синоніми виконують усі п'ять функцій, але найбільш характерні для стилістики цього митця слова функції уточнення, заміщення та протиставлення. Основною функцією, якою послуговується У.Самчук, є функція диференціації, або уточнення. Майже не поступаються їм синонімічні слова, в яких реалізується функція заміщення та синонімічного протиставлення.

Перевага функції диференціації зумовлена потребою передати найтонші семантичні, емоційно-експресивні, стильові і стилістичні відтінки поняття. Найпоширенішою функцією синонімів, як свідчить дослідження, у текстах У.Самчука є диференціація: уточнення, деталізація зображуваного, де перехід від одного синоніма до іншого дає нову, додаткову інформацію про предмет, його ознаки чи властивості.

Проаналізуємо використання цієї функції на конкретних прикладах: *"Горнулася до сирі землі, яка забрала її хлопчика, і **благала** розійтися,*

заклинала забрати до себе і маму" [7, с.12]. Слово *благати* означає "дуже просити", а *заклинати* виражає ще вищий ступінь прохання. Сполучення таких двох синонімічних слів у сукупності виявляють високе напруження стану письменника, що дуже характерно для пристрасної натури У.Самчука: він уживає два синонімічних слова, чим підсилює виразність кожного з них. У творі відбувається ніби складання значень двох слів, що створює експресивність тексту: я не просто благаю, я заклинаю, отже, синоніми виражають крайню межу почуття ліричного героя.

Саме семантичне підсилення характерне для дієслівних синонімів, що протиставляються за додатковими семами. Уживання таких синонімічних слів підкреслює інтенсивність дії, що відбиває і певні психічні риси майстра слова, динамізм, емоційність: *"Звучи, лунай над тупотом племен"* [7, с.57]. Друге слово уточнює смисл першого: не просто *звучи*, а у високій мірі *лунай* (лунати – значить розноситись). Своєрідність зазначених якостей дієслівних синонімів слугує для письменника дійовим засобом характеристики персонажів, показові їх найрізноманітніших діянь, учинків, енергії. Синоніми в таких випадках виконують таку ж функцію, як повторення одного слова, вони можуть і сполучатися з повторенням: *"Ходить геній між нами: – Погину, погину, помру, Бо несила мені животіти з такими нездарами"* [7, с.72]. Уся суперечливість і складність долі героя підкреслюється вживанням синонімів *погину* — *помру* і повтором слова *погину* разом з антонімічною парою *геній-нездара*. Така конструкція виступає тут засобом організації тексту.

Уживання в одному тексті лексичного повтору й лексичних синонімів найчастіше мотивується в Уласа Самчука диференціацією, яка зумовлена потребою виразити відтінки поняття: взаємного уточнення, наростання ознаки, коли кожний наступний синонім виступає як деталізувальний щодо попереднього, а кожний наступний повтор увиразнює експресію тексту: *"Вітер повіє, підніме хвилю, жбурне нею в просторі і покотить до самого краю"* [7, с.56]. У.Самчук майстерно використовує в одному творі синоніми не тільки одного, а й кількох синонімічних рядів. Уключення в той самий контекст компонентів кількох синонімічних рядів збільшує експресивну силу висловлення, допомагає повніше розкрити тему: *"Чому мені смутно й тривожно? Падають зорі. Минають життя мого дні. Падають зорі у вічність, у безвість назавше. Гаснуть, зникають, мільйони сторіч відпалавши..."* [7, с.43]. У наведеному фрагменті переплітаються та взаємодіють три синонімічні ряди *смутно – тривожно*, *вічність – безвість*, *гаснуть – зникають*. Кожна пара синонімів є уточнювальною відносно одна одної. Синоніми *смутно – тривожно*, що виражають душевний стан людини, об'єдналися в синонімічні ряди того самого емоційного наповнення, смислової функції якого полягає в посиленні значення: так *смутно*, аж *тривожно* відчуває себе ліричний герой. А причиною цієї тривоги є зорі, що падають не просто у *вічність*, а у *безвість*. І посилюється відчуття тривоги та смутку ще й тим, що зорі, падаючи у *безвість*, *гаснуть*, та не просто гаснуть, а *зникають* назавжди. Усі синонімічні лексеми позначають ускладнення, що викликають переживання, усвідомлення неприємної ситуації. Така конструкція дає змогу

художнику слова виразити сутність філософських роздумів.

Ця функція впливає щоразу, коли письменник вибирає з синонімічної парадигми слова, необхідні для позначення певного предмета чи явища, а читач, сприймаючи це слово, ставить його перед іншими, близькими за смислом словами, уточнюючи позначений ним зміст. У цьому смислі, як зазначає Л.Новіков, кожний правильно, оптимально вжитий синонім може розглядатися як результат уточнення думки [6]. Характеризуючи стилістичну роль синонімів у художньому тексті, мало визначити їх функцію, а необхідно ще й виявити способи введення синонімів у текст.

У стилістиці звичайно визначають такі способи використання синонімів: контактне розміщення, дистантне, рамочне, градація.

Як відомо, під контактним розуміють розташування слів у безпосередній близькості одне від одного; дистантне розташування мовних одиниць означає, що вони знаходяться на певній відстані; рамочна конструкція передбачає, що синонімічні слова починають текст або фрагмент і закінчують його, а під градацією мають на увазі таке розташування слів, при якому кожне наступне містить у собі підсилення (чи послаблення) смислового або емоційно-експресивного значення.

Творам Уласа Самчука характерні всі зазначені способи стилістичного використання синонімів. До того ж у нього знаходимо й інші прийоми введення синонімів у текст: потрійне і більше використання синонімічних структур, здвоєння синонімів.

Найбільш широко представлене у творах митця дистантне розміщення синонімів, при якому синоніми стоять на відстані один від одного, але при цьому не втрачають смислових зв'язків між собою в тексті і виступають засобами його організації.

В.Виноградов свого часу зазначав, що "мова національної художньої літератури не цілком співвідноситься з іншими стилями, типами або різновидами книжно-літературного та розмовно-народного мовлення. Вона використовує їх, включає в себе, але в своєрідних комбінаціях та у функціонально перетвореному вигляді" [1, с.85]. Це яскраво виявляється в синоніміці творів Уласа Самчука. Використовування письменником усіх цих стилістичних способів свідчить про те, що митець не тільки прагне до конкретного, виразного, насиченого життєвими фарбами й деталями відображення дійсності, а й уміє це виразити яскравими мовними засобами, зокрема синонімами.

Найчисленнішу групу у творах Уласа Самчука складають синоніми ідеографічного типу: у процентному відношенні це близько 50%, 40% – емоційно-експресивні синоніми, і лише 10 % – стилістичні.

Співвідношення 40% – емоційно-експресивні й 10% – стилістичні є до певної міри умовне, оскільки, як відомо, групи емоційно-експресивних і стилістичних взаємно пов'язані: емоційні слова пов'язуються з певними стилями.

Що ж до значної переваги ідеографічних синонімів, то, на нашу думку, це зумовлено естетичними настановами автора, своєрідністю його творчої манери,

особливостями спрямування творів: для нього важливо передати найтонші відтінки явища, чому й сприяють ідеографічні синоніми.

Ідеографічні синоніми "виникають унаслідок фіксування в слові диференціальних ознак поняття. Вони відрізняються тим, що в синонімічному слові фіксується якась нова риса самого явища, риса, що в значення синонімічних слів, які існували до цього, не включалася. "Характерна особливість понятійних синонімів полягає в тому, що вони, означаючи те саме поняття, різняться між собою додатковими значеннєвими відтінками, тобто обсягом семантики, яка притаманна кожному з них" [5, с.69].

Таким чином, можливість передавати відтінки того самого поняття забезпечується тим, що для його позначення в мові існує кілька слів; з другого боку, потреба передавати семантичні відтінки зумовила виникнення кількох слів для позначення того самого поняття, тобто спричинилася до виникнення ідеографічних синонімів.

Як зазначають мовознавці, якихось істотних відмінностей в емоційному забарвленні чи стилістичному використанні між ідеографічними синонімами не існує, проте додаткові семантичні відтінки їх часом досить прозорі. Погоджуючись із думкою вчених, уважаємо, що основне призначення ідеографічних синонімів у мові – служити засобом точного вираження думки в кожному конкретному випадку мовного вживання.

Залежно від компонента, яким відрізняються значення двох синонімів, розрізняють такі підгрупи ідеографічних синонімів [4, с. 71 – 73].

1. Синоніми, що служать для підкреслення й виділення певної ознаки того ж поняття, яка з погляду мовця є істотною.

2. Синоніми, що служать для виявлення ступеня чи міри ознаки, якості або стану.

3. Синоніми, що характеризують інтенсивність дії або стану.

4. Синоніми, що підкреслюють якусь особливість.

5. Синоніми, відтінки значення яких пов'язані з характером сполучуваності, властивої кожному з членів синонімічного ряду (СР), або з належністю до словотвірних парадигм різної повноти.

Дотримуючись думки Л.Лисиченко, зазначимо, що останню підгрупу синонімів ми відносимо до ідеографічних, бо "відмінності їх значення пов'язані також із відмінностями в понятті, але такими, що знаходять виявлення в системі мовної структури" [5, с. 45].

Серед ідеографічних синонімів у творах У.Самчука переважають синоніми, у значенні яких виділяється певна сторона, ознака, риса названого словом явища, яка в значенні інших членів синонімічного ряду відсутня. Синоніми першої підгрупи можна поділити на такі семантичні групи:

1) іменникові синонімічні слова, що репрезентують різну міру абстрактності ознаки: *полум'я - огонь, заграви - барви, пахощі - запах, наосліп - навмання, край - рубіж - межа, образи - кривди, безмов'я - тиша, точність - влучність, ключі - джерела, безгоміння - тишина, тиша - мовчання;*

2) іменники-синоніми з додатковими ознаками конкретних явищ: *вокзали - порти, димом - пеленою, знак - емблема, траса - шосейність, шлях -*

стежина, прах - тлін, намети - шатра, урвища - обрив.

З дослідження видно, що до цієї підгрупи належать переважно іменникові синонімічні пари. Так, у семантичній групі, до якої входять іменникові синоніми, що позначають різну міру абстрактності ознаки, помітно вирізняється синонімічний образ *тиша (тишина) – безмов'я (мовчання, німота, безгоміння)*: "*З пахучого безмов'я квітки – плід, а з тиші зоряної – мрії злітають і сідають край вогня* [7, с. 56]. Іменники *тиша – безмов'я* відрізняються різною мірою абстрактності ознаки, як, наприклад, у цьому тексті: "*Вечір. Тиша. Примружився всесвіт. Ніч. Безмов'я. Задумався світ*" [7, с.56]; Лексичні значення цих слів настільки близькі, що різняться лише специфічними значенневими ознаками. У тому й відчувається рука великого майстра, щоб уміло протиставити близькі поняття. Вечірня тиша – лише безвітря, затишшя. У цьому спокої "примружився всесвіт", чекаючи ночі, яка принесе повну, глибоку тишу – безмов'я. І в цьому мовчанні "*задумався світ*". Письменник протиставляє всесвіт і світ, а разом із цими антонімами у протиставні відношення вступають ідеографічні синоніми *тиша – безмов'я*. Якщо розглядати це глибше, то побачимо, що митець, протиставляючи, об'єднує поняття, і перед читачами постає єдиний безмежний простір, у якому герой відчуває себе вільним, упевненим у собі.

Розгляньмо інші фрагменти, які демонструють місце синонімічних слів першої семантичної групи серед синонімів аналізованої підгрупи: "*В південних пахоощах ночей Відчув я моря запах млосний*" [7, с. 57]. Так, слова *запах і пахоощі* відрізняються тим, що *запах*, крім приємних пахоощів, передбачає ще й неприємні запахи; *осуди й огуди* вказують на негативне відношення до суб'єкта, але слово *осуд* пов'язане в основному з несхваленням вчинків, а *огуда* – з неславленням. Тож, як бачимо, у значенні наведених синонімів підкреслюється певна ознака поняття, яка з погляду того, хто говорить, є істотною.

У творах Уласа Самчука синоніми такого типу дуже часто вживаються поруч, доповнюючи один одного: "*Я славлю інших мов із рідною співзвучністю: Бери й вертаю знов музичність, точність, влучність*" [7, с. 58]. Письменник намагається наблизити абстрактні синонімічні поняття *точність – влучність* до конкретних завдяки поєднанню з антонімічною парою дієслів конкретного значення **бери – вертаю**. Та на відміну від попереднього прикладу, де близькість антонімів надає уривку протиставності, протиставлення не виявляється, а навпаки, яскраво проступає об'єднання смислових відтінків двох ідеографічних синонімів. Ми спостерігаємо, як накладаються смисли двох слів, де *точність* уособлює в собі пунктуальність, правильність, визначеність, а *влучність* має ще один нюанс – попадання прямо в ціль без промаху.

Неабияке мистецьке вміння виявляє У.Самчук, використовуючи інший найбільш уживаний синонімічний ряд **вогень (огонь) – полум'я**, бо лексичне значення цих логічно змістовних синонімів досить близьке: "*Та нам майбутні ті бої тоді здавалися такими, як зараз — в полум'ї і димі, на згаршщах чужих руїн... Ми знали – йти в огонь не страшно*" [7, с. 47].

Синоніміка досліджуваних творів надзвичайно багата на індивідуально-авторські синоніми, що вражають своєю емоційно-експресивною насиченістю.

Саме ці, самотньо-самчуківські синоніми, що являють собою органічне поєднання абсолютно нового і водночас звичайного, вже відомого, значною мірою забезпечують високу мовно-художню завершеність прози автора. Наприклад: **говорити – жминдати, гармидерити** (*Сцо ти приніс? Сцо то? Бака? – гармидерить малий*); **сісти – втемедитися** (*Хветод втемедився матері на руки...*); **їсти – покомлати, лемезнути** (*...брав мовчки в кулак децо покомлати*); **іти – прошкувати, учухрати, посмаляти, палкувати** (*Він до Єлисея Гуци прошкує, просто з Тилявки п'ятдесят верстов учухрав... Дядько лишився, а Володько пошмаляв далі...*); **бити – бебехнути, галазднути, вгазделити, вгамаздити, розмягчити** (*...галазднув шаблюкою; Але я йому різнув. Бачив, як бебехнули...; Обухом мазнув. Геть чисто губи розмягчив...*); **обличчя – мармуга** (*...він як трісне мене по мармузі*); **очі – давилеця** (*...коханка Мишкова репетує: я їй, стерві, ті її безсоромні давилеця вишкрябаю зад – суданка (Мати спарила йому хотою сіданку, так, що той тиждень не наважився сісти,..)*); **волосся – праліс, тайга віковічна** (*...не волосся, а праліс, тайга віковічна*); **палиця – цурупалок, скремейда** (*Дехто навіть за цурупалок тримається, так і вгазделив в лоб другому; - А що то таке скремейда? – питає мати. – То така палиця з кривулькою на руці*); **горілка – ханджа, хуз** (*Не пив казьонки, не п'ю і цього пробачте хузу, самогон, ханджа – хай царська, хай панська, аби гірка та п'янюча*); **темрява – поніч** (*...у хаті стояла поніч*); **голосно – згучно** (*...згучно сміявся, потирав руки*); **червоний – горіючої барви, огненної барви** (*...горіючої барви настурції...великий, огненної барви півень*).

Незвичайне багатство індивідуально-авторської синоніміки в досліджуваних художніх творах Уласа Самчука виявляється не тільки в кількісному складі синонімічних рядів, у широкому розгалуженні їх, але також і в своєрідності використання, у багатоплановості семантико-стилістичних відтінків синоніма в кожному окремому випадку, у виявленні нових, досі ще не описаних можливостей.

Досить часто у своїх прозових творах У.Самчук послуговується функцією синонімічного протиставлення слів. Вона не менш яскраво й оригінально реалізується письменником для активного формування семантико-стилістичного контексту, аніж проаналізовані функції синонімів – уточнення та заміщення.

Аналіз показує, що протиставлення синонімів у мові У.Самчука виражається різними синтаксичними засобами: протиставні сполучники, заперечні частки тощо і реалізується в основному синонімами: *"Скільки їх могло пройти безслідно... Навіть **не пройти, а промайнути**"* [7, с.21]; *"Чекала не дочекалася. А тільки в'їхав – миттю побігла до нього"* [7, с.56]. Роль дієслів, як відомо, в образному відтворенні дійсності особливо велика. Як зазначає О.Толстой: *"Рух і його вираження – дієслово – є основою мови. Знайти потрібне дієслово для фрази – це означає дати рух фразі"* [2, с. 377].

Іноді дієслова-синоніми можуть виступати в суміжних реченнях як присудки при синонімічних підметах: *"Буря виухне, вітер **перевіє**. Все кругом лишиється, як було..."* [7, с. 67]. У такому тексті протиставлення ніби

унаочнюється через зіставлення чи протиставлення підметів-синонімів *буря – вітер*.

Дієслівні синоніми можуть *протиставлятися як однорідні присудки* при одному підметі, наприклад: "*я пішов у темний ліс, ні, не пішов: поліз житами*" [7, с. 67]. Протиставляючи синонім *пішов* іншому синоніму *поліз* за інтенсивністю вираженої ознаки, автор досягає різної мети. Дієслово *поліз* поставлене в такі контекстуальні умови, які змушують його вступати у синонімічні відношення з дієсловом *пішов*. Така синонімічна паралель відтворює багатогранність відтінків у характері здійснення процесу руху: не просто *пішов*, що означає поважний рух, а *поліз*, значення якого – рух, утруднений тими чи тими обставинами. Саме тому тут важливе заперечення *не*. Використовуючи прийом протиставлення синонімів із різним стилістичним забарвленням, поет підкреслює різницю в значеннях слів, що умовно залишалася поза увагою читачів.

Або в іншій синонімічній парі. Співвідношення між дієсловами *пищить, цвірінькає та співає* характеризується експресивно-стилістичним забарвленням перших. І на цьому підкреслено специфічному забарвленні будується така антитеза: "*Горобчисько і той за вікном не пищить, не цвірінькає, співає натхненну свою горобецьку осанну*" [7, с. 67]. Емоційно-експресивні *цвірінькає-пищить* служать ніби тим тлом, на якому нейтральне *співає* в оточенні емоційно-поетичних слів "натхненну", "осанну" набуває додаткових експресивних відтінків значення.

Аналогічне явище простежуємо й на прикладі: "*Сонце так низько пливе над землею, завжди червоне і завжди сердите. Марія думає: точнісінько як моє життя*" [7, с. 67]. Перед нами розгортається поетична картина, побудована на протиставленні двох образів – матері і сонця, земного і небесного. Три пари синонімічних слів пронизують увесь текст: відкриває (сонце) – відчиняє (мати), йде (сонце) – проходить (мати), безмовно (гріє сонце) – без слів (кохає мати). У середині кожної синонімічної пари відбувається протиставлення, однак, протиставляючи синоніми, митець уживає їх для оформлення структури цілого тексту: синонімічне протиставлення низки слів підводить до синонімічного зближення слів *сонце і мати*. Такі ускладнені прийоми характерні для стилю У.Самчука.

Отже, можна констатувати, що Улас Самчук семантичним протиставленням синонімів підкреслює експресивно-стилістичні відмінності слів-синонімів, показує своє ставлення до змальованого, а також формує стилістику тексту.

Аналіз стилістичних функцій синонімів переконливо свідчить, що:

1) найбільш характерними для стилю У.Самчука є функції уточнення, заміщення та семантичного протиставлення;

2) найуживанішою серед них є функція уточнення, оскільки саме ця функція зумовлена потребою передати найтонші семантичні, експресивні і стилістичні відтінки значення синонімічних слів.

Для реалізації функції диференціації митець використовує такі прийоми, як складання значень слів (**благаю – закликаю, жадання – мрії**),

протиставлення за додатковими семами (**звучи – лунай, несподівано – зненацька**), зіставлення слів із відтінком причини (**шулерська – підступна, колискова – ніжна**), поєднання лексичного повтору і лексичних синонімів (**погину – погину – помру**), уживання кількох синонімічних рядів в одному фрагменті (**смутно – тривожно, вічність – безвість, гаснуть – зникають**);

3) синоніми, що виконують функцію заміщення, не тільки дають змогу уникнути повтору в невеликому тексті (**путь – шлях, посовітуюся – спитаю ради**), а й допомагають схарактеризувати поняття з різних боків (**пахощі – запах, край – рубіж**);

4) функцію синонімічного протиставлення митець використовує переважно для активного формування семантико-стилістичного контексту. Протиставлення реалізується переважно дієслівними синонімами з різним стилістичним забарвленням (**пищить – цвірінькає – співає**).

Завдяки своїй різноманітності і майже необмеженими стилістичними можливостями синоніми й стають однією з найбільш виразних лексико-стилістичних категорій.

Поширеним способом використання синонімів у творах Уласа Самчука є заміщення (уникнення тавтології). Відомо, що субституція мовних одиниць являє собою один із прийомів дослідження їх значень, один із шляхів вивчення семантичної синонімії.

У творах Уласа Самчука, які відзначаються добрим смаком і вишуканістю форми, синоніми виконують не тільки суто смислову уточнювальну функцію, а й естетичну, покликану сприяти фонетичній різноманітності тексту, його милозвучності. Наприклад: *"Моїх нездійснених бажань непереможене тяжіння. Цього волів, того жадав [7, с. 77].* Функція заміщення характерна передусім для слів, які володіють близьким смисловим об'ємом, через що вільно заміщують один одного: **волів – жадав, кличе – манить, край – рубіж, хуртовина – завірюха**.

Спостереження над синонімічним слововживанням у творах Уласа Самчука свідчать, що синоніми, які реалізують функцію заміщення, митець частіше вживає в одному синтаксичному цілому чи в одному творі з метою активного формування стилістичного контексту і рідше в одному реченні для фонетичного урізноманітнення мови. У другому прикладі синоніми *путь — шлях* зв'язують складові частини тексту в одне речення за смислом і цим самим передають розвиток думки, її рух. У такий спосіб письменник майстерно використовує синоніми для реалізації міжфразових зв'язків.

Приклади свідчать, що У.Самчук дуже тонко відчуває нюанси синонімів. Їх уживання у письменника ґрунтується на доборі зі словникового складу мови найбільш відповідного слова з погляду його смислу та виразності, наприклад: *"До високої скелі піхотинець іде. Невідома дорога, незнайоме село. З фронтової тривоги посмутніло чоло "* [7, с.87]. Те, що лежить в основі синонімів *невідоме – незнайоме, кам'яна – кремениста*, дозволяє вжити в мові одне слово замість іншого. Але письменник, добираючи прикметники з ряду синонімічних, зважає на те, наскільки цей прикметник сполучний зі значенням означуваного ним іменника. Використані синоніми поруч із диференціальною функцією мають

додаткові смислові відтінки: *кам'яна підкова скель* – підкова з каменю, а *кремениста путь* асоціюється ще з додатковим прихованим – "важка". Тому кожний із синонімів придатний для сполучення тільки з певним іменником, хоч вони відтворюють в основному, власне, ту ж саму ознаку. Якщо прикметник *невідомий* вдало поєднується з іменником *дорога*, то не зовсім придатний він для сполучення з іменником *село*, таким же не досить *доречним* буде *означення кам'яна до іменника путь*. Замінюючи одне синонімічне слово іншим, письменник звертає увагу на різницю у відтінках їх значень.

Іноді з метою формально-стилістичного урізноманітнення думки Улас Самчук вживає різностильові синоніми: «*Не ремствував на час. не скарживсь на добу, Узятого на горб не накидав нікому*» [7, с. 97]. Письменник використовує розмовне *ремствувати* і книжне *скаржитись*, щоб уникнути повторень у межах неширокого контексту і саме цим підносить естетичну вартість фрази. Крім того, поруч із функцією заміщення проявляється і диференціальна функція: *ремствувати* – висловлювати невдоволення, а *скаржитись* - ще й намагатися викликати співчуття.

Наведемо ще один фрагмент, у якому спостерігаємо, як поет дбає про «технічний бік» твору: "*Глевкого шмат, кусень сала, та ще криничної ковток*" [7, с. 124]. Важко зафіксувати будь-які відтінки, за якими можна було б визначити семантичну відмінність між цими цілком ідентичними синонімами (*шмат* – *кусень*). Обидва слова вживаються в літературній мові, обидва розмовного характеру з дещо зниженим забарвленням.

Часто такі синоніми не тільки урізноманітнюють текст, але й є носіями конкретного емоційного забарвлення: "*В південних пахощах ночей відчув я моря запах млосний*" [7, с. 23]. Іменник *пахощі* емоційно забарвлений і несе в собі відтінок ніжності, а щоб надати такого відтінку синонімічному запах, митець добирає до нього епітетів означення *млосний* з яскравим позитивним емоційним значенням.

Завдяки цьому весь фрагмент набуває приємного ніжного емоційного забарвлення.

Аналіз використання синонімічних слів у творах Уласа Самчука дає змогу зробити висновок, що автор, збираючи синоніми, користувався різними джерелами, з-поміж яких насамперед була українська народно-розмовна мова. Розлогі і різноманітні синонімічні ряди, широко й повно представлені у творах Уласа Самчука, є яскравим свідченням таланту письменника та великих зображальних можливостей мови української літератури.

Література

1. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
2. Галкина-Федорук Е.М. Современный русский язык. Лексика. – М.: Учпедгиз, 1954. – 140 с.
3. Евгеньева А.П. Основне вопросы лексической синонимии // Очерки по

синонимике современного русского литературного языка. – М. – Л.: Узд-во АН СССР, 1966. – С. 4 – 29.

4. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова. – Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1977. – 116 с.
5. Русанівський В.М. Слово в поезії // Рідне слово. – 1972. – Вип. 6. – С. 50 – 53.
6. Самчук Улас Марія. Твори. – К.: Український письменник, 1999. – 365 с.
7. Сучасна українська літературна мова. Стилiстика / За заг. ред. І.К.Білодiда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588 с.
8. Фридрак В.П. Синонімія складних слів // Мовознавство. – 1987. – № 2. – С. 32 – 38.